

UDC 37.091.12.011.3-051:316.44
DOI: 10.52534/msu-pp.6(2).2020.83-91

Alla V. Kozhevnikova*, Natalia V. Merkulova

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
72319, 121 Hetmanska Str., Melitopol, Ukraine

Fundamentals of Socio-Cultural Environment in Managing the Development of Multicultural Competence of Teachers

Article's History:

Received: 15.08.2020

Revised: 18.09.2020

Accepted: 10.10.2020

Suggested Citation:

Kozhevnikova, A.V., & Merkulova, N.V. (2020). Fundamentals of socio-cultural environment in managing the development of multicultural competence of teachers. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 6(2), 83-91.

Abstract. The relevance of the problem of socio-cultural environment in the management of the development of teachers' multicultural competence involves strengthening the integrative and cultural status of the subjects of the educational process. The purpose of the study is to cover the specific features of the socio-cultural environment in the management of the development of teachers' multicultural competence. To achieve this purpose, a set of modern general scientific approaches (personal, axiological, systemic, activity, synergetic, and competence-based) and methods (theoretical methods – analysis, synthesis, generalisation, comparison, empirical methods-observation, ranking) were used to help clarify the specific features of socio-cultural environment in the management of the teachers' multicultural competence development. Based on the theoretical and methodological analysis of the research problem, it is determined that the multicultural competence development is a process that is consciously organised and managed, and the process of managing the development of future teachers' multicultural competence is relevant and understudied. It was also noted that multiculturalism constitutes an important condition for sustainable social development and ensures the integration of each person into the world cultural and educational space, and multicultural competence of teachers is the result of multicultural education. The specific features of the socio-cultural environment are considered as a specific social space of the educational institution, which is described by coexistence and interaction of different and equal cultures, communication of many ethnic groups, simultaneous study and use of different languages, traditions, folk customs, and more. It is emphasised that the socio-cultural environment contributes to the growth of cultural values of each subject of the educational process of a modern school

Keywords: socio-cultural diversity, educational process, multiculturalism, tolerance, competence component of the teacher

*Corresponding author.

Алла Власівна Кожевникова, Наталя Володимирівна Меркулова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
72319, вул. Гетьманська, 121, м. Мелітополь, Україна

Основи соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів

Анотація. Актуальність проблеми соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів передбачає посилення інтегративно-культурного статусу суб'єктів навчально-виховного процесу. Мета дослідження передбачає розкриття специфіки соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів. Для реалізації мети було використано комплекс сучасних загальнонаукових підходів (особистісний, аксіологічний, системний, діяльнісний, синергетичний і компетентнісний) та методів (теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, зіставлення; емпіричні методи: обсерваційні, ранжування), що допомогли з'ясувати специфіку соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів. На основі теоретико-методологічного аналізу досліджуваної проблеми визначено, що формування полікультурної компетентності – це процес, що свідомо організовується та керується, а процес управління формуванням полікультурної компетентності майбутніх вчителів є актуальним та мало дослідженим. Також було зазначено, що полікультурність виступає важливою умовою сталого соціального розвитку та забезпечує інтеграцію кожної людини у світовий культурний та освітній простір, а полікультурна компетентність вчителів є результатом полікультурної освіти. Визначено специфіку соціокультурного середовища, яке розглядається як конкретний соціальний простір закладу освіти, для якого характерне співіснування та взаємодія різноманітних і рівноцінних культур, комунікація представників багатьох етнічних груп, одночасне вивчення й використання різних мов, традицій, народних звичаїв тощо. При цьому підкреслюється, що соціокультурне середовище сприяє зростанню культурним цінностям кожного суб'єкта навчально-виховного процесу сучасного шкільного закладу

Ключові слова: соціокультурна багатоманітність, навчально-виховний процес, полікультурність, толерантність, компетентнісна складова вчителя

ВСТУП

Сучасний етап розвитку системи вищої освіти в Україні характеризується її інтеграцією у світову освітню систему. Виходячи із загальної мети європейського педагога – виховання майбутніх громадян сприяє діяльності сучасних вчителів у полікультурному контексті, маючи потребу, з одного боку, в національній ідентичності, а з іншого – транснаціональній свідомості в межах європейського простору. Українському суспільству, що розвивається, потрібні освічені, етичні, толерантні педагогічні фахівці, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки, здібні до співпраці, які відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності за долю країни.

Посилення інтегративно-культурного статусу освіти диктує необхідність підготовки педагогічних

кадрів, здатних реалізувати її культурну спрямованість. Потреби сучасної освітньої практики породжують необхідність у полікультурній підготовці педагога, який не тільки виступає посередником між учнем і культурою, але і сприяє формуванню у молодого покоління готовності жити та діяти у відкритому загально-цивілізаційному культурному просторі.

Проблема формування полікультурної компетентності учителя та впровадження полікультурної освіти в педагогічний процес досліджували українські та зарубіжні науковці: С. Авхутська, Р. Агадулін, Е. Антипова, Дж. Бенкс, Е. Беррі, К. Беннет, А. Богданов, С. Бондаря, Л. Волик, Л. Воротняк, І. Васютенкова, Г. Гайсіна, В. Гаснюк, Л. Гончаренко та В. Кузьменко, Л. Горбунова, О. Грива, Г. Гулецька, Л. Данилова, Я. Довгопалова, Я. Дудко, М. Елькіна, О. Зеленська, І. Зязюна, Ю. Карягіна, П. Кендзьор, І. Кушнір, Н. Лавриченко,

І. Маркова, Л. Максимова, Л. Назаренко, Н. Ничкало, О. Онищенко, Є. Павлютенков, Л. Перетяга, В. Погребняк, О. Реброва, М. Сімоненка, О. Сухомлинська, Л. Чередниченко, Є. Чорний, О. Щеглова А. Щербакова, В. Юрчак, Н. Якса, М. Ярмаченко та ін.

Першочерговим провідником полікультурності у школі є вчитель, який за допомогою творів різних народів, ігрових вправ, фізкульт-хвилинок інтегрує учнів у безконфліктний полікультурний світовий простір. Складна соціальна ситуація в Україні та євроінтеграційні процеси, що зараз відбуваються у всіх сферах діяльності українського суспільства, вимагають формування полікультурної компетентності учителів закладу освіти.

Компетентний вчитель є запорукою успіху для розвитку сучасного інноваційного освітнього середовища. Основною особливістю такого фахівця є здатність до реалізації своїх професійних знань та досвіду у постійно змінюваному освітньому середовищі. У зв'язку із нинішніми подіями, умовами пандемії COVID-19, світ та освітні заклади перейшли у дистанційний режим, педагогічному фахівцеві додалася емоційна, інтелектуальна та полікультурна напруженість, яка сприяла розвитку полікультурної компетентності вчителів та росту інноваційних методів викладання.

Мета статті – розкрити специфіку соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів.

Відповідно до мети статті сформульовано основні завдання:

1. Проаналізувати проблему соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів у педагогічній теорії та практиці.

2. Уточнити сутність понять: «полікультурність», «полікультурна компетентність», «формування полікультурної компетентності», «соціокультурне середовище».

3. Схарактеризувати зміст процесу управління формуванням полікультурної компетентності вчителів.

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Для реалізації мети було використано комплекс сучасних загальнонаукових методів:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, зіставлення – що послугували вивченню наукових джерел, досвіду формування полікультурної компетентності вчителів;
- емпіричні методи – обсерваційні (пряме та непряме спостереження, методи експертного оцінювання та самооцінювання);

- ранжування, що допомогло з'ясувати специфіку соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів.

Основні підходи щодо досліджуваної проблеми: особистісно-орієнтований, аксіологічний, системний, діяльнісний, синергетичний і компетентнісний, які характеризують специфіку адаптації вчителів до нових соціокультурних реалій і передбачають пошук змісту, форм, принципів, соціально-педагогічних умов для формування їх полікультурної компетентності. Розглянемо системний підхід як методологічну складову процесу управління формуванням полікультурної компетентності вчителів. Системний підхід передбачає розгляд об'єкта, явища, процесу як цілісної динамічної складної системи. Поняття та сутність цілісних систем ґрунтовно розкрито в психолого-педагогічній, філософській літературі (В. Афанасьєв, І. Блауберг, В. Безпалько, А. Сараєв, А. Уйюмов та ін.). На думку І. Блауберга, системою є «сукупність елементів, які пов'язані взаємодією і в силу цього виступають як одне ціле по відношенню до оточуючого середовища» [1, с. 48].

Варто підкреслити, що процес управління формуванням полікультурної компетентності вчителів належить до типу соціальних систем, якій притаманні всі характерні ознаки системи, а саме: наявність сукупності елементів; об'єктивно існуючих зв'язків між елементами системи; притаманність ознак цілісності системи; ієрархічна підпорядкованість елементів системи; зв'язок системи з зовнішнім середовищем; наявність мети функціонування системи. Кожен елемент системи виступає у сукупності з іншими, що може бути розкладений на певні компоненти даної системи. Отже, структуру системи складає сукупність і характер зв'язків між елементами, які забезпечують збереження її основних властивостей.

Суть особистісно-орієнтованого підходу відображено в таких поняттях як «активність», «самостійність», «суб'єкт», «творчість». Важливими проблемами психології особистості є феномени «Я-концепція», самосвідомість, саморозвиток, інтуїція. Особистісно-орієнтований підхід у практиці підготовки майбутнього вчителя передбачає організацію навчання у напрямі вдосконалення і корекції діяльності учіння з урахуванням індивідуальних можливостей, управління індивідуально-професійним розвитком майбутнього вчителя, орієнтацію на постійне самовдосконалення і рефлексію власної діяльності. Формування компонентів навчальної компетентності майбутнього

вчителя передбачає реалізацію традиційних і специфічних дидактичних принципів, які забезпечують взаємозалежність і взаємообумовленість основних компонентів процесу навчання (мотиваційний, цільовий, змістовий, процесуальний і результативний) і суб'єктами цього процесу, зумовлюють характер та особливості навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Аксіологічний підхід передбачав залучення вчителів до методологічних, теоретичних і прикладних знань про полікультурність, цінності, механізми розвитку та способи функціонування соціокультурного середовища. Синергетичний підхід – один із пріоритетних наукових підходів, який широко використовується в соціально-педагогічних дослідженнях. Його основою є відносно нова наука синергетика. Семантичне значення терміну «синергетика» у перекладі з грецької мови означає: «sun» (з, разом, спільно), «ergon» (робота, діяльність) [2, с. 59]. Згідно з цим у наукових працях поняття «синергетика» тлумачиться як «узгоджена дія», «спільна дія», «співробітництво».

Компетентнісний підхід орієнтує на нові цілі освіти, а у вищій освіті, зокрема для підготовки майбутнього вчителя, він тісно пов'язаний із міжкультурним підходом. У цьому контексті виникає питання про нові підходи до відбору і систематизації знань, створення навчальних курсів та їх взаємоузгодженості для досягнення нової якості освіченості майбутніх вчителів історії. Варто зазначити, що реалізація компетентнісного підходу забезпечує можливість трансформувати мету та зміст освіти в суб'єктивні надбання студента, які можна об'єктивно виміряти; створювати умови для самоорганізації діяльності та особистості майбутнього вчителя, виявляти його творчі можливості, формувати об'єктивну навчальну позицію. Компетентність містить не тільки когнітивний і технологічний складники, але й мотиваційний, етичний, соціальний і поведінковий. Цей підхід дає змогу суб'єктам навчання ідентифікувати та оцінювати себе в різних аспектах діяльності.

Особливість компетентнісного підходу полягає в методологічному та організаційно-педагогічному орієнтуванні, що акцентує увагу на меті та результатах професійного навчання. При цьому, як результат, розглядається не кількість і якість засвоєних знань і сформованих умінь, як цього вимагав когнітивно-знанневий підхід, а здатність майбутнього фахівця діяти в різних (стандартних і нестандартних) ситуаціях професійної діяльності та спілкування [3, с. 75]. Результати

теоретично-методологічного аналізу дослідження передбачають вирішення наукової проблеми соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

На основі теоретичного аналізу проблеми авторами уточнено сутність поняття «формування полікультурної компетентності вчителів». Цікавим є дослідження С. Пірошенко, який стверджує: «Досягнення ефективності формування полікультурної компетентності є можливим, якщо: полікультурна компетентність трактується як фактор продуктивної життєдіяльності людини в полікультурному та багатонаціональному середовищі на основі поваги до інших народів, не насилля та миру; полікультурна компетентність розглядається як органічний компонент системи базових компетенцій сучасного фахівця освіти; формування полікультурних компетенцій здійснюється в просторі полікультурної освіти як цілісного цілеспрямованого процесу, що спеціально моделюється, інтегрується в наявні шкільні програми; враховується соціокультурна специфіка середовища, у якому знаходяться ... суб'єкти педагогічного процесу, а також враховуються їх етнокультурні та особистісно-індивідуальні особливості» [4, с. 240].

Науковці І. Васютенкова та О. Щеглова розкривають полікультурну компетентність учителя як інтегративну характеристику рівня професіоналізму, що визначається рівнем професійної та культурологічної освіченості, досвідом та індивідуальними особливостями педагога, його мотивованими намаганнями до безперервної самоосвіти, потенціалом з формування полікультурної гуманістичної картини світу в ході навчального процесу на основі діалогу культур; полікультурна компетентність майбутнього фахівця – це комплексна, професійно-особистісна якість майбутнього фахівця, що формується на основі толерантності в процесі професійної підготовки, характеризується усвідомленням власної багатокультурної ідентичності й проявляється в здатності до розв'язання професійних задач конструктивної взаємодії з представниками інших культурних груп [5].

Автори погоджуються із думкою М. Сімошенко, що «полікультурна компетентність майбутнього вчителя – це «інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб,

мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході взаємодії із суб'єктами освітнього процесу-представниками різних культур» [6, с. 63]. Доцільно зазначити, що полікультурна освіта передбачає розвиток сучасної Людини та формування полікультурної компетентності, що сприяє співробітництву, взаємодії, толерантному ставленню, взаєморозумінню у соціокультурному середовищі.

Науковець Дж. Бенкс полікультурну компетентність розглядає як «знання, ставлення, уміння, необхідні для того, щоб функціонувати у різноманітному культурному середовищі» [7]. Варто зазначити, що автори визначають полікультурну компетентність як основу готовності до професійної діяльності сучасного вчителя в умовах полікультурного навчального середовища.

Студіювання наукових джерел із філософії, педагогіки, психології, соціальної роботи дає підстави стверджувати, що інтерес науковців до проблеми основ соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів зростає. Людина існує та змінюється в середовищі та завдяки середовищу. При цьому використовуються такі терміни, як «навчальне середовище», «середовище навчання», «освітнє середовище», «середовище освіти» та ін. Вчений О. Богданов визначає навчальне середовище людини як «простір, елементи і зв'язки якого існують природно і/або створені штучно і які безпосередньо і/або опосередковано впливають, а їх властивості і можливості свідомо і/або підсвідомо використовуються людиною для навчання впродовж життя» [8, с. 112]. Д. Корольов розглядає навчальне середовище закладу освіти як «штучно і цілеспрямовано побудований простір, в якому розгортається навчально-виховний процес і в якому створені необхідні та достатні умови для його учасників щодо ефективного досягнення цілей навчання і виховання» [8, с. 115].

Дослідник В. Лапінський висвітлює думку, що навчальне середовище є сукупністю матеріальних об'єктів і зв'язків між ними, які утворюють систему, призначену для забезпечення навчальної діяльності суб'єктів навчання. Під терміном освітнє середовище (або середовище освіти) О. Онищенко розуміє систему впливів і умов формування особистості по заданому зразку, а

також можливості для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [9, с. 14]. Освітнє середовище як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітньому закладі психолого-педагогічних умов, у результаті взаємодії яких індивід стає особистістю розглядають дослідники Ю. Кулюткин, С. Тарасов. Навчальні середовища існують і взаємодіють у сучасному суспільстві, але тільки у соціокультурному середовищі можуть сформуватися спеціалісти, здатні вільно та широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує заклад загальної середньої освіти.

З іншого боку, соціокультурність середовища має й низку загроз процесу соціалізації особистості, головними серед яких є: ускладнена самоідентифікація; хаотична адаптація до соціального оточення; внутрішньо-особистісний хаос як наслідок цих процесів, який може сприяти й хаосу міжособистісному, внутрішньо-суспільному; загроза викривленого вивчення мов як наслідок, поширення «суржику».

Саме тому соціалізація особистості в сучасному суспільстві має включати аспект підготовки до життєдіяльності в соціокультурному середовищі. При цьому підкреслюється, що перспективою полікультурного розвитку є середовище, де цінність кожної культури має зростати й збагачувати інші культури, з якими вона знаходиться в контакті. Отже, соціокультурне середовище – це конкретний соціальний простір закладу освіти, для якого характерне співіснування та взаємодія різноманітних і рівноцінних культур, комунікація представників багатьох етнічних груп, одночасне вивчення й використання різних мов, традицій, народних звичаїв тощо. Значну роль у підготовці школярів до навчання та життя в полікультурному середовищі відіграють учителі.

Дослідниця Л. Гончаренко розкриває специфіку взаємодії та взаємовпливу полікультурної компетентності та соціокультурного середовища як «систему знань про соціокультурне середовище, представників інших національностей, особливості ціннісних ієрархій, що визначаються різними соціумами, оскільки єдність системи цінностей (й особливо морально-етичних) може стати чинником, що поєднує людей і консолідує їх зусилля щодо побудови демократичного суспільства, котре ґрунтується на повазі представників різних культур та носіїв різних ідеологій» [6, с. 73]. Полікультурність середовища життєдіяльності

людини поступово стає невід'ємною характеристикою сучасного суспільства, адже саме в такому соціокультурному середовищі, яке визначено творчою, паритетною взаємодією, метою якого є взаємозбагачення та подальший розвиток кожної з культур» [10]. На думку авторів, поняття полікультурної особистості передбачає розуміння та прийняття мови, культури та духовного світу інших народів. Полікультурність міститься в основі формування толерантності: терпиме, доброзичливе, дружлюбне ставлення до інших народів, готовність прийти їм на допомогу. Вступати в діалог можливо тільки при знанні їх культури. Отже, полікультурність виступає важливою умовою сталого соціального розвитку, що забезпечує інтеграцію кожної людини у світовий культурний та освітній простір, а полікультурна компетентність вчителів є результатом полікультурної освіти.

Зміст поняття «полікультурність» О. Грива пов'язує з можливістю побачити, почути іншого, допускати існування відмінностей, надавати можливість представникам різних культур реалізувати себе в контексті співіснування. Дослідниця стверджує, що «полікультурне середовище характеризується сукупністю умов життєдіяльності людини, які визначені творчою, паритетною взаємодією в одному комплексі культур, метою якого є взаємозбагачення та подальший розвиток кожної з культур» [11].

Варто зазначити, що розвиток полікультурності особистості можливий за умови ефективного управління процесом формуванням полікультурної компетентності вчителів (є складовою структури професійної компетентності), цього вимагають умови полікультурного освітнього простору середовища. Отже, полікультурна компетентність вчителя складається із системи полікультурних знань, умінь і навичок, полікультурних цінностей та полікультурних якостей, які сприяють ефективній професійній діяльності в соціокультурному середовищі.

У науковій літературі полікультурне середовище визначене як соціальний простір, для якого характерне співіснування та взаємодія різноманітних і рівноцінних культур, і який охоплює як формальні (дитячі садки, школи, технікуми, коледжі, інститути, університети, бібліотеки, музеї тощо), так і неформальні (родина, друзі, сусіди, спільності та ін.) структури [10, с. 28]. Науковцями визнано, що полікультурне середовище виступає вагомим чинником соціалізації. Якщо особистість виростає і виховується в такому середовищі, то

незалежно від свого бажання, потрапляє під вплив сформованих у ньому традицій. Це покладає на педагогів додаткові завдання щодо організації полікультурної освіти [5; 8–10; 12–15]. Питання про полікультурне середовище часто розглядається як питання міжнаціональне – культура багатьох народів в одному освітньому середовищі [9, с. 91].

Полікультурне середовище за роки незалежності в Україні докорінно змінилося. У державі за цей час склалися зовсім нові соціально-економічні, політичні та культурно-етнічні реалії. Відродження національно-духовного життя національних меншин, створення належних умов для задоволення їхніх етнокультурних проблем є важливим чинником поступового соціального розвитку, запорукою цивілізованого спілкування людей у багатоманітному суспільстві. Для представленої дослідження важливим є зміст поняття «освітнє середовище», «навчальне середовище», «культурне середовище», «полікультурне освітнє середовище» та ін. Отже, у широкому змісті культурно-освітнє середовище – це підсистема соціокультурного середовища, яка виражається в цілісності спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості.

В. Ясвін визначає культурно-освітнє середовище як «систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей її розвитку, що утримуються в соціальному і просторово-предметному оточенні», розглядаючи при цьому це поняття як родові для понять «сімейне середовище», «шкільне середовище» тощо [8, с. 114]. Також В. Ясвін вводить поняття локального освітнього середовища. Під ним він розуміє функціональне й просторове об'єднання суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні групові контакти. Таке розуміння освітнього середовища включає можливості прояву активності особистості, її участі в створенні й зміні самого культурноосвітнього середовища, продуктом якого ця особистість і є. На думку В. Ясвіна, інтегративним критерієм якості розвивального культурно-освітнього середовища є здатність цього середовища забезпечити всім суб'єктам освітнього процесу можливість для ефективного особистісного й професійного саморозвитку.

Педагогічну характеристику культурно-освітнього середовища в різних типах навчальних закладів здійснив А. Ленд'ел. Він виділив низку ознак культурно-освітнього середовища, зокрема й складну системну природу, цілісність, соціальний характер, здатність містити локальні середовища,

здатність бути не тільки умовою, а й засобом навчання і виховання та ін. Науковець акцентує увагу на тому, що культурно-освітнє середовище є процесом діалектичної взаємодії соціальних, просторово-предметних і психолого-дидактичних компонентів, що утворюють систему координат провідних умов, впливів і тенденцій педагогічних цілеполагань [15, с. 328].

Як зазначає І. Зимняя, «розгляд умов культурно-освітнього середовища освітньої установи в якості таких, що значною мірою визначають виховну діяльність в ньому, дозволяє говорити про виховний потенціал середовища, що виявляється в різних рівнях виховного впливу». Дослідниця виокремлює декілька рівнів виховного впливу культурно-освітнього середовища, а саме: 1) управлінський, тобто через структуру управління освітньої установи; 2) соціокультурний, тобто через усі культурні заходи; 3) навчально-предметний, тобто через зміст освіти; 4) особистісний, тобто через діалогічну взаємодію, співробітництво [11, с. 84].

Доцільно зазначити, що більшість дослідників феномена культурно-освітнього середовища сходяться в думці, що за своїм впливом на особистість середовище може як сприяти, так і перешкоджати процесу розвитку особистості. Творчі можливості середовища переходять з потенційного в актуальний стан тільки залежно від активності людей і характеру використання компонентів середовища в процесі його освоєння й перетворення. Тому є необхідною підготовка майбутніх учителів до створення в школі такого соціокультурного середовища, яке було б підсистемою зовнішнього полікультурного середовища і максимально сприяло б соціалізації особистості в полікультурному соціумі. Проте спочатку таке середовище необхідно створити в закладі загальної середньої освіти.

Отже, полікультурне освітнє середовище – це єдність соціальних і матеріальних об'єктів, умов і відносин, у яких протікає діяльність багатокультурного навчального закладу з навчання та виховання учнів чи студентів. Полікультурне освітнє середовище – сукупність підсистем, що цілеспрямовано забезпечують досягнення освітніх цілей учасниками навчального процесу різних національностей і культур.

Як підкреслює Г. Дмитрієв, у процесі розвитку особистість вибирає ту або іншу культурну ідентичність, однак вона має право й на мультиідентичність, що найчастіше культуровідповідна інтернаціональному середовищу, його становленню

та розвитку. Полікультурне середовище за допомогою освіти формує багатокультурну особистість, цілком іншу, більш гармонійну форму існування сучасної людини; сприяє становленню індивіда, готового до активної творчої діяльності в сучасному полікультурному та багатонаціональному суспільстві, що вміє жити в мирі і злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань [14].

Саме тому, сучасне соціокультурне середовище стало закономірним результатом розвитку навчально-виховного процесу. Подолання порушеної проблеми дає змогу усунути загальне протиріччя між сучасними вимогами до ступеня полікультурної компетентності вчителів та наявним низьким рівнем полікультурності через відсутність цілеспрямованої спеціальної підготовки. Наголошено, що розв'язання та усунення недоліків вимагають модернізації соціокультурного середовища в управлінні формуванням полікультурної компетентності вчителів, а також створення системи їх постійної самореалізації.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладене вище необхідно зазначити, що соціокультурне середовище здійснює вплив на професійну діяльність вчителя та сприяє виконанню таких завдань: вивчення теоретико-методологічних основ впливу соціокультурного середовища на процес формування полікультурної компетентності педагогічних фахівців; дослідження суб'єктів (вчителя та учнів) соціокультурної трансформації освітнього середовища; розкриття інформаційної складової полікультурної компетентності особистості вчителя в умовах соціокультурного середовища.

Підвищення рівня компетентності педагогів є актуальними завданнями сучасної освіти. Сучасний вчитель має бути здатним до роботи в умовах полікультурного закладу освіти та бути налаштованим на толерантні відносини. Тому, основною метою діяльності закладів освіти на сучасному етапі є підготовка фахівця, зорієнтованого на особистісний і професійний саморозвиток, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, спрямовану на формування освітніх і духовно-культурних потреб в умовах соціокультурного середовища, а також на формування системи педагогічних, гуманістичних і культурно-мистецьких цінностей. Як наслідок, в основу кардинальних змін у системі професійно-педагогічної підготовки учителів покладено певні методологічні засади, які визначають роль

педагога як суб'єкта полікультурного середовища. Проведений аналіз проблеми управління формуванням полікультурної компетентності вчителя на сучасному етапі дозволив стверджувати, що цей процес є складним, динамічним і безперервним та

вимагає урахування сучасних вимог полікультурного соціуму. До перспективних напрямів дослідження варто віднести розробку моделі міжкультурного спілкування учнів у соціокультурному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства: навч. посіб. для студ. ВНЗ / К.О. Баханов та ін.; за заг. ред. К.О. Баханова. Львів: ЗУКЦ, 2012. 164 с.
- [2] Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті; колективна монографія / М.-Л.А. Чепи та ін.; за ред. Чепи М.-Л.А. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 220 с.
- [3] Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогіка*. 2006. Вип. 21, Ч. 1. С. 73–82.
- [4] Дем'яненко О., Мороз Т. Формування полікультурної компетентності майбутніх педагогів як інструмент ефективної крос-культурної взаємодії в умовах глобалізації вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 4(58). С. 237–243.
- [5] Хомич Л.О., Султанова Л.Ю., Шахрай Т.О. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 212 с.
- [6] Гончаренко Л.А., Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навчальний посібник для студентів. Херсон: РІПО, 2006. 92 с.
- [7] Banks J. An introduction to multicultural education. Boston: Allyn & Bacon, 2008. 480 p.
- [8] Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: монографія / Р.О. Семенова та ін.; за ред. Р.О. Семенової. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 228 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/8519/> (дата звернення: 23.07.2020).
- [9] Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища: монографія / О.С. Онищенко та ін.; за ред. Т. Дубас та ін. Київ: НБУВ, 2014. 296 с.
- [10] Антонова О.Є. Вплив полікультурного середовища на розвиток обдарованості майбутніх педагогів. *Проблеми освіти*. 2015. Вип. 82. С. 27–32.
- [11] Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л.С. Горбунова та ін.; за ред. І.В. Степаненко. Київ: ІВО НАПН України, 2018. 226 с.
- [12] Якса Н.В. Формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 276–288.
- [13] Ярошинська О.О. Проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: монографія. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. 456 с.
- [14] Горова С.В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення: монографія / наук. ред. О.С. Онищенко. Київ: НБУВ, 2017. 452 с.
- [15] Byram M. Intercultural competence in foreign languages. The intercultural speaker and the pedagogy of foreign language education. *The SAGE handbook of intercultural competence* / Ed. by D. Deardorff. California: SAGE, 2009. P. 321–332.

REFERENCES

- [1] Bakhanov, K.O., Bakhanova, S.S., Verbytska, P.V., & Kendzor, P.I. (2012). *New approaches to historical education in a multicultural society*. Lviv: ZUKC.
- [2] Chepa, M.-L.A., Matsenko, V.F., & Matsenko, Zh.M. (2013). *Paradigmatic aspects of the fundamentals of a psychology in a synergistic context*. Kirovohrad: Imeks-LTD.
- [3] Rud, M. (2006). Competence approach in education. *Bulletin of Lviv University. Series Pedagogics*, 21(1), 73-82.

- [4] Demianenko, O., & Moroz, T. (2016). The formation of multicultural competence of future teachers as a means of an effective cross-cultural interaction in the context of the globalization of higher education. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 4(58), 237-243.
- [5] Khomych, L.O., Sultanova, L.Yu., & Shakhrai, T.O. (2014). *Multicultural education in the context of general cultural development of the teacher's personality*. Kirovohrad: Imeks-LTD.
- [6] Honcharenko, L.A., & Kuzmenko, V.V. (2006). *Formation of multicultural competence of teachers of a secondary school*. Kherson: RIPO.
- [7] Banks, J. (2008). *An introduction to multicultural education*. Boston: Allyn & Bacon.
- [8] Semenova, R.O., Muzyka, O.L., & Korolov, D.K. (2014). *Educational environment as a factor of formation of a talented personality*. Kirovohrad: Imeks-LTD.
- [9] Onyshchenko, O.S. (2014). *National information resources as an integrative factor of the domestic socio-cultural environment*. Kyiv: NBUV.
- [10] Antonova, O.Ye. (2015). The influence of the multicultural environment on the development of giftedness of future teachers. *Problems of Education*, 82, 27-32.
- [11] Horbunova, L.S., Debych, M.A., Zinchenko, V.V., Sikorska, I.M., Stepanenko, I.V., & Shypko, O.M. (2018). *Cultural and humanitarian strategies for the development of university education in the context of dynamic social transformations*. Kyiv: IVO NAPN Ukrainy.
- [12] Yaksa, N.V. (2011). Formation of multicultural competence of future teachers in the process of professional training. In O.A. Dubasenyuk (Ed.), *Professional pedagogical education: Competence approach* (pp. 276-288). Zhytomyr: ZhDU named after I. Franko.
- [13] Yaroshynska, O.O. (2014). *Designing an educational environment for the training of future primary school teachers*. Uman: FOP Zhovtyi O.O.
- [14] Horova, S.V. (2017). *Individual in information society: Challenges of our time*. Kyiv: NBUV.
- [15] Byram, M. (2009). Intercultural competence in foreign languages. The intercultural speaker and the pedagogy of foreign language education. In D. Deardorff (Ed.), *The SAGE handbook of intercultural competence* (pp. 321-332). California: SAGE.